

21:a söndagen efter Trefaldighet: Samhällsansvar

Evangelietexten finns i Luk 19:1-10

Jesus kom in i Jeriko och gick genom staden.

Där fanns en man som hette Sackaios, och han hade hand om tullen och han var rik.

Han ville gärna se vem denne Jesus var men kunde inte för folkmassan, för han var liten till växten.

Han sprang i förväg och klättrade upp i en sykomor för att kunna se honom, eftersom han skulle gå förbi där.

När Jesus kom dit såg han upp mot honom och sade: ”Skynda dig ner, Sackaios, i dag skall jag gästa ditt hem.”

Sackaios skyndade sig ner och tog emot honom med glädje.

Alla som såg det mumlade förargat: ”Han har tagit in hos en syndare.”

Men Sackaios ställde sig upp och sade till Herren: ”Hälften av vad jag äger, herre, skall jag ge åt de fattiga. Och har jag pressat ut pengar av någon skall jag betala igen det fyrdubbelt.”

Jesus sade till honom: ”I dag har räddningen nått detta hus — han är också en son till Abraham, och Människosonen har kommit för att söka efter det som var förlorat och rädda det.”

Den här texten känner många av oss igen. Vi har sett söndagsskolplanscher med en liten pigg man som sitter uppe i ett träd och spanar på Jesus. Och sedan kallade Jesus ner honom och gick hem till hans hus: en heder som lärjungarna och de andra inte tyckte att Mästaren borde visa en man med så tveksamt rykte.

Det finns poänger i den här berättelsen som är tacksamma att ta upp. Sackeus blir en symbol för givmildhet – att ge åt de fattiga – och har ju fått ge namn åt en solidarisk varuhandel med nära länkar till den här församlingen. Och slutet är uppbyggligt: Jesus uppsöker till och med en roffare och skurk som tycktes förlorad, och räddar honom till det godas sak. Även till den lille halvskumme tullindrivarens hus har räddningen nått.

Men nu handlar den här söndagen varken om givmildhet eller förlåtelse utan om samhällsansvar. Och då blir det andra, besvärligare, frågor som dyker upp. Vem var denna Sackeus och hur kom det sig att han var en rik man, men samtidigt föraktad?

Jag skall komma till det, men låt mig först berätta om en annan liten man. Var han bor eller vad han heter spelar ingen roll, låt oss kalla honom Börje. Han är ganska oansenlig till det yttre och kort till växten. Han går i en grå rock. Tidigt på morgonen tar han en vända med hunden och sedan, med en tunn portfölj i handen, tunnelbanan till Stockholms centrum. Han nickar försiktigt åt sina grannar men talar sällan med dem (förhållandet är nog lite svalt, sedan han låtit hunden bajs på grannens gräsmatta). Så en dag blev Börje en celebritet. Det visade sig att han hade en mycket hög befattning i den så kallade finansvärlden. Men där hade han missskött sig så till den milda grad att både myndigheterna och de som ägde företaget där han var chef krävde att han skulle avgå. Så skedde också, och för första gången kom Börjes bild i tidningen. Vad som också stod i tidningen var att Börje, eftersom han tvingats sluta på ett mycket välbetalt jobb, skulle få ta med sig över 40 miljoner svenska kronor. Och på den vägen är det. 40 miljoner, det skulle räcka till att avlöna ungefär 110 undersköterskor under ett år, eller att driva den här församlingens totala verksamhet i ungefär 15 år.

Vad vi kan lära oss av dessa båda historier, om Sackaios och om Börje, är att det ekonomiska livet ställer moraliska frågor på sin spets. Men det är inte alldeles så enkelt som svart och vitt. Det är inte bara så att först fanns synden och sedan kommer räddningen.

Låt oss titta lite noggrannare på Sackaios. Han verkade i ockuperat land. Romarna hade under sin ockupation av det judiska landet lagt en rad skatter på bl.a. jord, löseegendom och handelstransaktioner. Det togs tull vid gränser och stadsportar. En finansman (på latin *publicanus*) tilldelades rätten att driva in dessa tullar och skatter inom ett bestämt område. För det fick han provision och ofta blev detta en lönande affär för honom. Sackaios hade en överordnad ställning och hade tjänat mycket pengar på systemet. Tullindrivare, i en tidigare översättning kallade publikaner, omnämns på 14 ställen i NT, och i åtminstone 12 av dessa med negativa associationer. Hat och förakt mötte publikaner och tullindrivare. Det berodde på skattetrycket och på det godtycke som systemet gjorde möjligt, men också på det stötande i att judar samarbetade med ockupationsmakten.

Sackaios var av allt att döma en del av vad vi i dag skulle kalla den ekonomiska brottligheten. Man kunde kanske kalla det gäng han tillhörde för den romersk-judisk-palestinska maffian – men det är möjligen att ta i. Men uppenbarligen hade de makt, och folk i allmänhet var rädda för dem. Sackaios och hans kolleger begick olagliga handlingar, men vi får inte glömma att de också var en del av ett *system* som i sig var orättfärdigt. Lagarna lade hårda bördor på dem som redan hade det svårt: en stor del av utsugningen skedde inom lagarnas ramar. Den korta bakgrunden till Sackaios' möte med Jesus leder därför våra tankar mot två slags frågor kring det ekonomiska livet: individens moral och systemets moraliska egenskaper. Och givetvis mot hur dessa hänger ihop.

I en bibelkommentar som jag läste i veckan påpekas att ekonomin i biblisk tid var ett nollsummespel: om någon fick mera togs detta från någon annan. Utjämning var en social plikt och den som roffade åt sig mer än rimligt från den gemensamma kakan drog på sig både Guds bannor och sina medmänniskors ogillande. Det fanns en rad regler om hur änkor, faderlösa och andra som av olika skäl riskerade att fara illa av fattigdom skulle behandlas av samhället. Att de fattiga skall ha sin rätt är det stora temat om samhällsansvar i Gamla Testamentet. Att skälla ut kungar och rika personer för att de inte respekterade detta är ett starkt tema hos profeterna. Mot den bakgrunden är det lätt att förstå kritiken mot Sackaios och hans kolleger.

Från slutet av 1700-talet har i vår del av världen förhållandet mellan ekonomi och moral kommit att se delvis annorlunda ut. Industrisamhället, marknadsekonomin och kapitalismen innebär en annan spelplan än den som Gamla Testamentets profeter eller evangelisten Lukas hade att utgå ifrån. Principen blev nu att den ekonomiska kakan kunde växa, och detta kunde bäst ske om man använde ekonomiskt egenintresse som den stora drivkraften. Detta gavs en teoretisk motivering av Adam Smith, som betraktas som den förste moderne nationalekonomen. Han menade att om var och en i det ekonomiska livet strävar efter att berika sig själv, så kommer – liksom genom en osynlig hand – det allmänna bästa också att gynnas. Egoismen blir samhällsnyttig. Kakan blir större och alla kan bli rikare.

Det finns mycket att säga om detta, men det får räcka att notera att det sedan mer än 200 år finns en bred acceptans för att egoism och att berika sig själv är en rimlig drivkraft för ekonomin. Men man behöver inte vara utbildad filosof eller teolog för att inse att detta skapar ett ännu skarpare dilemma än det som gällde Sackaios och hans korrupta kolleger i det

ockuperade Palestina. Som en tänkare har uttryckt det: att låta egoismen styra ekonomin är som att rida på en tiger: det kan gå bra men man också bli uppäten.

Vi har under senare år läst inte bara om Börje (som jag kallat honom) utan också om Skandiadirektörernas fiffel (hundratals miljoner), ABB-chefens bonus (nära en miljard) och utrikesministerns aktie-affärer (några futtiga miljoner bara). Mönstret går igen. Alla är inte skurkar, men Sackaios har helt klart många andliga kusiner i dagens svenska samhälle. Hur skall vi se på dem och vad de står för? Kan vi ta *ansvar* för ett samhälle där girighet och belöningar tar sig sådana bisarra proportioner? Eller skall vi acceptera att sådant hör till det pris som vi får betala för att den osynliga handen, trots allt, skall fixa till det bra för alla?

För lite vägledning kan vi gå tillbaka till slutet av 1700-talet och Adam Smith. Han var inte bara nationalekonom (det fanns ju egentligen inga sådana ännu), utan framför allt moralfilosof. Som sådan visste han mycket väl att egenintresset var en farlig drivkraft. Smith menade att det måste finnas återhållande krafter i samhället, som höll egoismen på plats och satte gränser för vad som skulle accepteras i ekonomin och på marknaden. Om några återhållande krafter inte fanns och girigheten gavs fullt spelrum så skulle människor gå till överdrift och konkurrensen locka till skamgreppet. Då riskerar kapitalism och marknad att förstöra sig själv genom att rasera sin egen moraliska legitimitet. Han pekade ut de två viktigaste drivkrafterna: den första är "det allmänna ogillandet" och den andra "religionens bud".

Jag vet inte om Adam Smith tänkte på Sackaios speciellt, men visst är det slående. Sackaios hade under många år varit utsatt för det allmänna ogillandet, men det hade inte avhållit honom från att dra nytta av ett omoraliskt system och att även ha pressat ut mer pengar av människor än han hade rätt till. Det var först när Jesus kom i hans väg som det hände något: räddningen, som det heter, innebar att Sackaios ville återvända till rättfärdighetens och rättvisans väg. Han var villig att gå längre än lagen krävde, och betala igen fyrdubbelt det han hade pressat ut för mycket.

Den svenska formen av kapitalism (eller "blandekonomi" om vi är mer bekväma med det uttrycket) har besparats många av de egendomligheter som drabbat andra länder och ekonomier: rövarbaroner, hyperinflation, köpta politiker. Men vi kan inte slå oss för bröstet och säga att vi en gång för alla har löst det klassiska dilemmat: spänningen mellan egenintresse och allmänintresse, mellan egoism och solidaritet. Tvärtom, som jag har påmint om, finns det oroande tendenser och tydliga varningssignaler. Utöver de mera uppenbara, som Börje eller Skandia-direktörerna, finns det saker som vi som samhällsansvariga medborgare måste ta tag i.

En av dessa är växande klyftor. Det finns ett etablerat mått för hur ojämnt rikedom (eller noga räknat inkomsterna) i ett land fördelar sig. Det kallas för GINI-index, och under perioden 1991 till 2002 har detta mått ökat mycket tydligt. Vi har ovedersägliga siffror på att de ekonomisk klyftorna ökat i Sverige (SÅ sid 343).

Den andra är det s k utanförskapet. Det är visserligen absurt att säga att vissa människor trillar ur *samhället*, men vi kan säga och tvingas konstatera att fler och fler stöts ut från vad vi andra betraktar som normala sammanhang: arbete, försäkringar, grundläggande försörjning. Det har blivit politisk hårdvaluta att tala om utanförskapet, men det återstår att utkräva ansvar av *alla* våra politiker. Vi måste gemensamt bevaka att det inte i samhällsväven uppstår svarta hål där människor helt enkelt försvinner.

Ingen blir förvånad om jag så här, mot slutet av predikan, upprepar att vårt samhällsansvar – inte minst i ekonomiska frågor – har två komponenter. Den första gäller vår egen hållning, dilemmat egenintresse contra god moral och medmänsklighet. Vi har all anledning, med eller utan hjälp av Sackaios, att ständigt pröva vår egen livsform och våra egna beslut. Vi bör kämpa med vår girighet och söka kloka svar på hur vi kan vara rättrådiga och goda människor i ett samhälle som mer och mer förkunnar egoismen och predikar självförverkligandets och konsumismens förföriska evangelium.

Den andra gäller vår medansvar för de system som byggs upp i samhället: ekonomin, det goda samhällets ordningar och klyftan mellan fint prat och social verklighet. Det politiska arbetet är en viktig väg, och det har stark tradition i vår kyrka och vår församling. Men det finns många andra former för att ta del i gemensamt systembyggande. Och jag tror att vi skall minnas att många, för att inte säga de flesta, genom sina arbeten eller sina studier, redan har mycket större hävstänger till positiv förändring och en bättre tingens ordning än vad vi tänker på. Och något som vi alla kan göra är att tala tala klart och tala sanning: om all orättfärdighet, girighet och utsugning som vi får syn på. Vi kan alla vara något av profeter, om än i liten skala.

Men vad gör då Jesus? Han är ju trots allt den andra huvudpersonen i den här berättelsen. Han värnar om de fattiga, de försvarslösa och de utsatta. Det är starkt, viktigt och gott nog. Men han formulerar inte politiska program. Vi skall inte heller i dag vänta oss någon detaljerad vägledning för hur skatteskalorna skall utformas, vem som har rätt till bonus eller hur många månader som bör gå innan en arbetslös människa hänvisas till socialhjälp. Däremot ger han oss i uppdrag att ta ansvar för samhället. Några kan utöva det profetiska ämbetet och tala bättring till de rika och mäktiga. Andra kan ta på sig uppgiften att stödja de hemlösa. Andra åter kan gmeta med statistiska uppgifter eller utforma bättre och rättvisare socialförsäkringar. Så ser våra uppgifter ut. I dem handlar vi på Herrens eget uppdrag.

När detta är sagt är vi framme vid slutet av berättelsen. Jesus kommer faktiskt hem till Sackaios. Han kommer utan krav. Han gillar säkert att hans värd bättrar sig och kompenserar sina offer. Hans vilja sker genom Sackaios, men han *kräver* det inte. Han är godhetens kraft som kliver in genom dörren på Sackaios' hus. Då segrar medmänsklighetens anda över egoismen. Sackaios omvänder sig från snikenhetens och rofferiets väg. "I dag har räddningen kommit till detta hus." Människosonen kommer för att söka efter det som var förlorat och rädda det.

Kanske blir Sackaios från den dagen en systembyggare i rättvisans och människovärdets tjänst: startar en etisk kommitté bland publikanerna, tar sig an de hemlösa vid Jaffaporten eller blir en oerhört rättrådig kassör i den första kristna församlingen i Jerusalem. Jag tror nog det. Den som haft besök av Jesus blir förändrad. Och detsamma gäller oss. Något händer med den som haft besök av Jesus.

Amen